

DOI: <https://doi.org/10.32347/2077-3455.2022.62.15-28>

УДК 72.03(477) + 72.02

Буряк Олександр Петрович

*доктор архітектури, професор,
завідувач кафедри основ архітектури*

Харківський національний університет будівництва і архітектури

bouryak@yahoo.com

orcid.org/0000-0002-5313-6468

Хороян Наталія Петрівна

кандидат архітектури, завідувач кафедри архітектури

Харківська державна академія дизайну та мистецтв

nkhor62@gmail.com

orcid.org/0000-0002-0889-8826

Куценко Тетяна Дмитрівна

старший викладач кафедри основ архітектури

Харківський національний університет будівництва і архітектури

tdkutsenko@gmail.com

orcid.org/0000-0002-7421-4541

ІСТОРИЧНІ ВІХИ СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ ХАРКІВСЬКОЇ АРХІТЕКТУРНОЇ ШКОЛИ

Анотація: у зв'язку з 90-річчям архітектурного факультету Харківського національного університету будівництва та архітектури (ХНУБА) у статті досліджено основні віхи історії Харківської архітектурної школи.

Виникнення та етапи еволюції архітектурної освіти в Харкові показані в історичній перспективі від 2-ї пол. XVIII ст. Згадуються "Прибавочні класи" Харківського колегіуму, перша кафедра архітектури Харківського університету, Харківський технологічний інститут та Харківський художній інститут. Представлені видатні діячі, які сприяли становленню архітектурної освіти в Харкові.

Зазначається, що заснування у 1930 р. Харківського будівельного інституту (ХІБІ, нині ХНУБА) було пов'язане з інтеграцією вищої освіти у галузеву структуру "народного господарства". Простежуються зв'язки архітектурної школи ХІБІ з творчим середовищем столичного Харкова, однієї з провідних лабораторій архітектурного модернізму. Високі стандарти, встановлені архітектурою столичного періоду, реалізувались у повоєнному відновленні та розвитку центру Харкова, а потім у масовому індустріальному житловому будівництві.

У статті подано загальну характеристику розвитку та провідних діячів архітектурної школи у II половині XX ст. Зазначається, що на початку третього десятиліття XXI ст. архітектурний факультет ХНУБА міцно займає позиції серед трьох провідних архітектурних шкіл України, поряд з КНУБА та Львівською політехнікою.

Ключові слова: архітектурна освіта; ювілей; Харківська школа архітектури; Харківський інженерно-будівельний інститут; Харківський національний університет будівництва та архітектури.

Постановка проблеми. У цьому році відзначається 90-річчя архітектурного факультету Харківського інженерно-будівельного інституту – ХІБІ та його архітектурного факультету. ХІБІ було створено 1930 р., разом з низкою інших вищих технічних шкіл колишнього СРСР¹.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження розвитку архітектурної освіти в Харкові було започатковано історичними розвідками видатного знавця харківської архітектури О. Ю. Лейбфрейда [1], яка зберігається в архіві ХНУБА, та Н. О. Кіреєвої [2]. Дослідники з покоління їхніх учнів, О. П. Буряк, В. В. Горожанкін і О. В. Яровий в роботах 1970-1990-х рр. [3, 4] звернулися до методологічних проблем архітектурної освіти. Ці дослідження вилилися у підготовку та проведення у ХІБІ масштабного експерименту в підготовці архітекторів (підготовча стадія 1979-85 рр., опрацювання експериментальної програми, організація та проведення експерименту 1986-92 рр.) Осмислення педагогічного досвіду, набутого в експерименті, значною мірою увійшло в змістову тканину праць Я. Л. Пундика [15], О. І. Ремізової [16], В. В. Горожанкіна [17].

Становлення харківської архітектурної школи Л. В. Качемцева розглядала у зв'язку з вивченням історії архітектурно-проектної справи на Слобожанщині [5]. Питання управління розвитком архітектурної школи, в контексті відтворення професіоналізму висвітлені в дисертаційних дослідженнях О. П. Буряка [6–11, 14] та Н. П. Хороян [11–12], аспект публічності та пошуки національної ідентичності в професії висвітлено в роботах І. Р. Акмен [13–14].

Метою публікації є відтворення історії архітектурної школи Харкова – як у контексті розвитку архітектури України, так і в структурі найбільшого харківського сузір'я установ науки, техніки і вищої школи.

---

¹ Тільки в Харкові 1930 р. було відкрито інститути авіаційний, автомобільно-дорожній, електротехнічний, інженерно-будівельний, інженерно-економічний, інженерно-фінансовий, комунального господарства, механіко-машинобудівний, радянської торгівлі, хіміко-технологічний та юридичний.

Основна частина. В історичному шляху становлення архітектурної підготовки у Харкові й у самій дев'яностолітній історії архітектурного факультету ХІБІ–ХДТУБА2–ХНУБА природно виділяються чотири якісно відмінні періоди. По-перше, це час утвердження Харкова в якості найкрупнішого освітнього та наукового центру, пов'язаний, насамперед, зі створенням, з ініціативи В. Н. Каразіна, Харківського університету (1805), а також з діяльністю Харківського навчального округу, який зробив неоціненний внесок у розвиток освіти в нашій країні. По-друге, період становлення і розвитку цілого сузір'я спеціалізованих закладів вищої освіти, початок якому було покладено заснуванням у 1885 р. Політехнічного інституту. Початок третього періоду прийшовся на період бурхливого архітектурно-містобудівного розвитку Харкова, тодішньої столиці України, і датується 1930 р., коли в основному було закладено ту структуру харківських вишів, яка проіснувала до сьогодні, і в якій належне місце зайняв будівельний університет з потужним архітектурним факультетом. Нарешті, з останніх декад минулого століття розгортається четвертий етап, основним змістом якого стає складний і сповнений протиріч процес інтеграції закладів вищої освіти у європейський і світовий освітній простір.

Харків - центр навчального округу. Початок розвитку Харкова як освітнього центру було покладено у XVIII в. заснуванням Харківського Колегіуму (1721-1817). У 1768 році при ньому були відкриті «Прибавочні (додаткові) класи», які готували кадри для цивільних і військових установ, у т.ч. тут вперше в історії міста було розпочато освіту архітекторів. Після відкриття в 1805 р. Імператорського Харківського університету місто швидко стає важливим інтелектуальним центром України і всього півдня Російської імперії. Цією роллю Харків був зобов'язаний не тільки університету, але також низці навчальних закладів та наукових товариств, що створювалися тут протягом всього XIX ст.³ У зв'язку з відкриттям в 1869 р. руху по Курсько-Харківсько-Азовській залізниці, місто до кінця століття перетворилося на найбільший транспортний вузол, торговельний і фінансовий центр.

При своєму заснуванні Харківський університет відразу опинився в позиції центру величезного навчального округу, до якого, крім Харківської, було

---

2 ХДТУБА – Харківський державний технічний університет будівництва та архітектури – назва навчального закладу в період 1994-2011 рр.

3 Серед наукових і науково-технічних товариств необхідно згадати філологічне (1813), медичне (1861), природознавців (1869), фізико-хімічних наук (1872), історико-філологічне (1876), математичне (1879), сільськогосподарське (1880), юридичне (1890).

3 Харковом пов'язані імена видатних учених в різних областях знань, у т. ч. трьох нобелівських лауреатів.

включено губернії, які пізніше входили до складу Київського, Одеського та Кавказького навчальних округів, а саме Чернігівську, Воронежську, Курську, Полтавську, Катеринославську, Херсонську, Таврійську (п-в Крим), область Війська Донського і Кавказ. Трохи пізніше до Харківського навчального округу увійшли також Київська, Орловська та Тамбовська губернії.

З університетом у XIX в. був тісно пов'язаний блискучий розвиток в Харкові літературної діяльності; те ж саме можна сказати і про журналістику. Університетська друкарня працювала не тільки для університету, але й для міста, а також для всього навчального округу. Університету належало право цензури над усіма друкованими матеріалами.

Університет сприяв також розвитку художньої діяльності. На базі університетської колекції картин, гравюр і зліпків, було засновано університетський Музей красних мистецтв та старожитностей, а у 1886 році Харківський міський художньо-промисловий музей.

Спочатку головним способом формування професорської колегії було запрошення до Харкова іноземних професорів із-за кордону. Сюди, зокрема, прибули 18 викладачів з Німеччини, семеро – з європейських слов'янських країн, четверо професорів із Франції. Професори-іноземці принесли з собою академічні традиції старовинних західних університетів. Учні університету і харківське товариство знайомилися та тісно співпрацювали з живими носіями європейської культури.

Складання в Харкові архітектурної освітньої традиції. Архітектурна школа в Харкові почала формуватися вже з другої половини XVIII ст., відтоді, коли при Харківському Колегіумі було відкрито «Казенне училище» зі згаданими вище «Прибавочними класами» для навчання молоді прикладним наукам. Тут готували службовців цивільних і військових відомств, у тому числі архітекторів і землемірів. Спеціальний клас архітектури було відкрито пізніше, 1783 р. 1798 р. «Прибавочні класи» об'єднали з «Головним народним училищем». 1805 р. його було перетворено на гімназію, яка займалася підготовкою абітурієнтів до щойно відкритого Харківського університету.

В університеті тривалий час існувала кафедра архітектури. З 1805 по 1829 рр. викладання архітектури тут очолював видатний зодчий Євген Васильєв, що навчався в Санкт-Петербурзі у Джакомо Кваренгі й Антоніо Порто. Васильєв звів у Харкові багато будівель, у т.ч. актову залу університету і найвищу в імперії дзвіницю Успенського собору. З 1829 року в університеті кафедрою архітектури завідував академік архітектури Андрій Тон, будучи одночасно головним міським архітектором. Він звів у Харкові, зокрема, будівлю міського театру на Сумській вулиці та завершив спорудження Успенської дзвіниці. 1852 р. на завідування кафедрою було запрошено

академіка архітектури М. П. Львова, який керував нею до 1857 р. Після відставки Львова викладання архітектури в університеті припинилося.

1885 р. було відкрито Харківський практичний технологічний інститут, другий в Росії і також другий, після Львівської «Цісарсько-королівської технічної академії», на території сучасної України. Тут було запроваджено розгорнуту програму навчання архітектурі, насамперед тому, що кадрів кваліфікованих архітекторів вимагало швидке зростання міста. Кафедру архітектури у ХТІ по черзі очолювали міський архітектор – С. І. Загоскін, будівничий Благовещенського собору М. Н. Ловцов та академік архітектури О. М. Бекетов, архітектуру викладали досвідчені архітектори та інженери О. Г. Молокін, Є. Н. Сердюков, В. А. Фельдман, Ю. – С. Цауне. Кафедрою малюнка керував учень П. П. Чистякова професор М. Р. Пестриков. Випускниками ХТІ були відомі архітектори О. М. Гінзбург, О. Л. Ейнгорн, І. А. Зеленін та багато інших. До 30-х рр. в ХТІ переважали тенденції академічної школи, вивчення композиційних прийомів античності, ренесансу та класицизму.

Столичний Харків — творчий полігон сучасної архітектури. Ситуація, що склалася в першій столиці радянської України в післяреволюційні роки, призвела до консолідації висококласних фахівців (архітекторів, містобудівників й інженерів-конструкторів), здатних не тільки працювати в межах традиційної професійної парадигми, але й готових до розвитку динамічного новаторського мислення, генерації свіжих ідей. Навколо практикуючих майстрів склалося творче середовище молодих архітекторів, інженерів і студентів старших курсів з Технологічного інституту і Художнього училища.

Стислі планові терміни визначені для унікальних будівель і містобудівних комплексів столиці вимагали високих темпів і нових підходів в будівельному проектуванні. Рішення нових архітектурно-художніх, інженерних і ергономічних задач зв'язувало проектувальників в колективи односторонців, давало незамінний досвід здійснення проектів. Багато з учасників проектних і будівельних звершень тих років стали справжніми майстрами сучасного руху, носіями ідеї і методу архітектури конструктивізму. Не випадково, що в подальшому інженери й архітектори з Харкова працювали над здійсненням проектів найбільших і найскладніших промислових та цивільних об'єктів у різних краях Союзу.

У період з 1919 по 1934 рр. в столичному Харкові сформувався унікальний інтелектуальний центр загальнодержавного значення. У найкоротші терміни створювалися і реалізовувалися плани промислового, житлового та культурного будівництва. З метою розробки актуальних наукових проблем містобудування в УРСР в 1930 році було створено інститут «Діпромісто»

(Державний інститут проектування міст) з філіями в Києві, Дніпропетровську та Одесі. До нього увійшли недавно організовані (1929 р.) Бюро з проектування «Великого Запоріжжя», Державна Комісія з будівництва нових міст Донбасу і Проектне бюро НКВД УРСР.

Підсумком чотирирічної роботи «Діпромiста» в столиці стали 27 генеральних планів найбільших міст і промвузлів України, таких як Харків, Велике Запоріжжя, Дніпропетровськ, Одеса, Горлівка, Кривий Ріг, Кадіївка (Стаханов), Комунарськ, Нікополь та ін. Роботи фахівців «Діпромiста» характеризували цей колектив як головний науковий і проектний центр республіки, самостійну містобудівну школу, значення якої вийшло далеко за межі України.

Бурхливий розвиток будівельної галузі вимагало припливу великої кількості молоді в сферу проектування. Новаторська якість будівництва, індустріалізація будівельних процесів, специфіка об'єктів, що будуються, виводили архітектурне проектування з чисто художнього будівельно-конструкційного поля в сферу високотехнологічних знань. Потрібне було не тільки реформування архітектурної традиції, що базувалася на художній культурі академізму, але консолідація архітектурного професіоналізму з передовими індустріальними підходами, актуальними методами зведення будівель і споруд, принципово новим ставленням до конструктивних систем.

Факт відкриття в 1930 році ХІБІ знаменує собою новий етап формування регіональної харківської архітектурної школи у повноті структурних складових: цільових установок, інтелектуального потенціалу, теоретичних ресурсів, творчих накопичень і спільноти практикуючих архітекторів та інженерів, які могли відповісти на історичний виклик небувалого новаторського будівельного буму.

Столичний період з'явився для міста доленосним, внісши в життя університетського, торгового і транспортно-промислового міста значні зміни, як в міській інфраструктурі, так і в архітектурному мисленні, і в ментальності городян, навіть далеких від будівництва. Самосвідомість жителів першої столиці було перетворено, і з того часу більш ніхто з корінних його мешканців не вважав (і до цього дня не вважає) себе провінціалом, відчуваючи, що столичність міста закріплено назавжди в грандіозних архітектурних досягненнях складного та героїчного періоду 1919-1934 рр.

Галузева інституалізація архітектурної освіти в Харкові. В кінці 20-х рр., коли столичний Харків уже перетворився на величезну лабораторію архітектурного модернізму, в проєктах студентів Технологічного інституту почали з'являтися елементи конструктивізму. Але принципові зміни у долі архітектурної школи Харкова почалися тільки на початку 1930-х років. На етапі

розгортання індустріалізації в СРСР було здійснено масштабну реструктуризацію сфери вищої освіти, метою якої було наближення номенклатури радянських вишів до галузевої структури «народного господарства». Серед великої кількості нових закладів вищої та середньої спеціалізованої освіти 1930 р. як один з найперспективніших було створено Харківський інженерно-будівельний інститут (ХІБІ).

Передумови для цього склалися протягом певного часу. У 1920 р. Харківське художнє училище було трансформовано в Державні вільні художні майстерні з архітектурним відділенням, потім, у 1927 - 1928 рр., у Харківський художній інститут, який продовжив традиції підготовки архітекторів мистецького напрямку. На факультеті архітектури працювали знані архітектори і висококваліфіковані педагоги – академік О. М. Бекетов, К. М. Жуков, Б. Г. Перетяткович, В. Н. Покровський. Переважаючими напрямками практично-професійної освіти уже тоді були функціоналізм і конструктивізм. У 1930 році студентів цього факультету було переведено у нововідкритий ХІБІ, утворений в результаті злиття архітектурного факультету Харківського художнього інституту з будівельним факультетом Харківського технологічного інституту.

Таким чином, архітектурний факультет від початку був суттєвою структуроутворюючою складовою нового вишу. У ХІБІ готували спочатку «інженерів-проектувальників», потім «інженерів-архітекторів», пізніше в дипломах заявила спеціальність «архітектор». У двох групах готували архітекторів промислового профілю, в одній — цивільного. У групі цивільних архітекторів викладали Д. Р. Горбунов, І. М. Малозьомов, К. А. Лимар, В. В. Поляков, Л. Г. Любарський. З 1933 року розподіл на спеціальності було скасовано, інститут перейшов до випуску архітекторів т. зв. «широкого профілю».

До початку 1932 року була введено в експлуатацію першу чергу нового комплексу ХІБІ за Держпромом за проектом викладача ХІБІ Я. А. Штейнберга (комплекс був зруйнований в роки війни і пізніше відбудований для Горного інституту). У новій будівлі архітектурний факультет був забезпечений всіма необхідними площами для навчальної та позакласної роботи, бібліотекою, малювальним залом. У той же час в ХІБІ було засновано Вчену Раду із захисту кандидатських дисертацій. З 1930 по 1941 роки архітектурний факультет ХІБІ випустив близько 500 архітекторів.

У 1927 р. в було відкрито Харківський архітектурно-будівельний, пізніше будівельний технікум, нині — Харківський коледж будівництва, архітектури та дизайну. Одночасно з ХІБІ було відкрито також Інститут комунального господарства, пізніше Навчальний комбінат комунального будівництва, який

після війни було перейменовано спочатку в Харківський інститут інженерів комунального будівництва (ХІКБ), потім у Харківську державну академію міського господарства; нині це Харківський національний університет міського господарства ім. О. М. Бекетова. У 1947 році архітектурний та сантехнічний факультети ХІКБ було переведено в ХІБІ. Тільки в 1970-х рр. у ХІКБ знову відкрилася спеціалізація архітектура (тепер факультет архітектури, дизайну та мистецтв).

У 1960-і – 1990-і рр. у ХІБІ викладали такі видатні архітектори, митці та педагоги, як В. – С. Васильєв, Г. Д. Галушко, В. К. Горожанкін, В. Д. Замерець, Н. О. Кіреєва, О. А. Коренчук, В. М. Куликов, О. Ю. Лейбфрейд, Д. О. Морозов, – С. М. Петров, Ю. О. Плаксієв, В. М. Погорелов, Л. Є. Розвадовський, В. М. Синєбрюхов, О. О. Тіц, Л. М. Тюльпа, Г. Б. Шалунова, В. П. Шевченко та десятки інших майстрів, які як носії високої професійної культури зробили величезний внесок у розвиток української архітектури. У 1980-х – 1990-х рр. на архітектурному факультеті було проведено педагогічний експеримент, результати якого пришвидшили розвиток професійного навчання у той період, увійшли до низки навчальних програм та мали потужний вплив на стан архітектурної школи в Україні в цілому. Щорічні всеукраїнські конкурси дипломних робіт постійно підтверджують лідируючі позиції архітектурної школи ХНУБА серед вітчизняних шкіл.

Висновки.

Науково-технічний прогрес рубежу XIX–XX ст. розсунув горизонти науково-технічного знання в області матеріалів для будівництва і методів конструювання. Епоха світових воєн і революцій актуалізувала соціальний вимір архітектурної творчості. Нетрадиційні архітектурні завдання встали на тлі протистояння суспільно-політичних систем, боротьби уявлень про ідеальну організацію суспільстві, умови праці, нові форми спілкування і побуту. У змісті архітектурного професіоналізму відбулися глибокі зміни. Виявилось, що час потребує фахівця універсального типу – інженера-архітектора, здатного здійснювати проектування будівель, споруд і комплексів будь-якого типу.

Харківська архітектурна школа 20-х і 30-х рр. XX століття залишила глибокий слід в історії новітньої української архітектури та архітектурної освіти. У XXI ст. масштаб зробленого тоді стає все більш очевидним також в масштабі світової архітектурної історії. В абсолютно інших ідеологічних і організаційних умовах повоєнного періоду високі стандарти, задані архітектурою столичного періоду, реалізувалися у відновленні і розвитку ансамблів харківського центру, а потім у грандіозному розмаху масового індустріального житлового будівництва.

В останній третині ХХ ст. в традиції нашої регіональної школи на початковому етапі навчання вводяться курси об'ємно-просторової композиції, а потім художніх методів архітектурної композиції. У 1980-і – 1990-і рр. у ХІБІ, вперше в країні, розгортається масштабний педагогічний експеримент з розробки та реалізації інноваційної програми архітектурної підготовки. Акцент у вивченні творчого методу переміщається з продукту композиції на її створення; впроваджуються нові проблематизуючі методи навчання, активується творче начало, відбувається перехід від пасивного студіювання класичних зразків до практичної аналітичної та композиційно-пошукової роботи.

Нині підготовку архітекторів в Харкові здійснюють шість закладів вищої освіти. Крім архітектурного факультету колишнього ХІБІ, а тепер Харківського національного університету будівництва та архітектури (ХНУБА), це також факультет архітектури, дизайну і образотворчого мистецтва в Харківському національному університеті міського господарства (ХНУМГ) ім. О. М. Бекетова, факультет дизайну середовища в Харківській державній академії дизайну і мистецтва (ХДАДМ), приватна Харківська школа архітектури, заснована 2017 р., а також недавно відкрите відділення архітектури в Харківському національному аграрному університеті ім. В. В. Докучаєва; підготовку фахівців-архітекторів першого рівня (фахівців молодшої ланки) здійснює Харківський коледж будівництва, архітектури та дизайну.

Озираючись на 90-річну історичну перспективу становлення і розвитку архітектурної школи ХІБІ — ХНУБА, можна констатувати, що на початку третього десятиліття ХХІ століття вона стійко утримує позиції в числі трійки провідних архітектурних шкіл України, поряд з КНУБА та Львівською політехнікою. Архітектурна школа ХНУБА за минулі десятиліття прийняла на себе багатомісрну й багатоскладну роль архіваріуса, агрегатора та, безумовно, транслятора і продовжувача інноваційної традиції, що сходить до героїчного періоду 20-х – 30-х рр. минулого століття, в її новому актуальному прочитанні.

Список джерел

1. Лейбфрейд А. Ю. Очерк истории архитектурного факультета [Рукопись]. Харьков, НТБ ХДТУБА, 1986. 69 с.
2. Киреева Н. А. История архитектурного образования в Харькове (конец XVII в. нач. 40-х гг. XX в.). *Традиції та новації у вищій архітектурно-художній освіті*. Харків: ХХІІІ, 1997. С. 67–69.
3. Буряк А. П., Горожанкин В. К., Яровой А. В. Архитектурный вуз и производственная сфера. М.: Вопросы методологии. 1994. № 1–2. С. 69–82.

4. Яровой А. В. Высшее образование: историческая эволюция и управление развитием. *Философские проблемы современного естествознания [республ. междуведомств. науч. сб.]*. Харьков: Изд-во ХГУ, 1984. Вып. 57. С. 136–142.
5. Качемцева Л. В. Становление архитектурно-проектного дела в городах Слободской Украины (вторая половина XVIII — начало XX вв.): дис. канд. архит. Харьков: ХГТУСА, 2007. 219 с.
6. Буряк А. П. 20-е годы: включение системы образования в процесс огосударствления архитектурной деятельности. *Повышение эффективности строительства: [тез. докл. 49-й науч.-технич. конф.]*. Харьков: ХИСИ, 1994. С. 3.
7. Буряк О. П. Архітурна школа у 30-50-і роки. *А.С.С. № 2*. Київ, 1998. С. 31–33.
8. Буряк А. П. Эволюция социальных смыслов советского образования: Статья 1: Период с 1945 г. до конца 1960-х. *Традиції та новації у вищій архітектурно-художній освіті*. Харків : ХДАДМ, 2000–2001. № 6–1. С. 35–42.
9. Буряк А. П. Эволюция социальных смыслов советского образования: Статья 2: Период с конца 1960-х гг. до начала XXI в. *Традиції та новації у вищій архітектурно-художній освіті*. Харків: ХДАДМ, 2001. № 2. С. 141–152.
10. Буряк О. П. Процеси та інститути відтворення архітектурного професіоналізму у вітчизняній архітектурі 2-ї пол. XX — поч. XXI ст.: дисертація ... д. архіт. Харків: ХНУБА, 2015. 387 с.
11. Буряк А. П., Хороян Н. П. Стили, школы и направления. *Традиції та новації у вищій архітектурно-художній освіті*. Харьков: ХХП, 1999–2000. № 6–1. – С. 148–153.
12. Хороян, Н. П. Харківська архітектурна школа в період формування і становлення: кінець XIX - перша третина XX ст: дисертація ... канд арх. Харків: ХНУБА, 2015. 206 с.
13. Акмен І. Р. Архітектурна просвіта громадськості в осередках української культури XIX — поч. XX ст.: дисертація ... канд. арх. Харків: ХНУБА, 2019. 385 с.
14. Акмен И. Р., Буряк А. П., Сенько Е. В. Роль педагогической деятельности Я. В. Столярова в формировании инженерно-строительных кадров в 20-х – 30-х гг. XX в. *Науковий вісник будівництва*. № 2 (76) 2014. С. 46–51.
15. Пундик Я. Л. Элементы поэтики художественного образа в начальном архитектурном образовании: дис. канд. архит. Харьков: ХГТУСА, 1999. 206 с.
16. Ремизова Е. И. Логические структуры композиционного языка архитектуры: дис. д. архит. Харьков: ХНУСА, 2014. 356 с.
17. Горожанкин В. К. Архитектуроведение и драматургический подход : Сообщение 3: Сценарное моделирование архитектурной среды. *Традиції та*

новації у вищій архітектурно-художній освіті. Харків: XXIII, 2008. № 1, 2, 3. С. 197–200.

References

1. Leibfreid A. Yu. (1986). Essay on the history of the Faculty of Architecture [Manuscript]. Kharkiv, NTB HDTUBA. 69 p. (in Russian).
2. Kireeva N. A. (1997). The history of architectural education in Kharkiv (late 17th century, early 40s of the 20th century) [Istoriya arkhitekturnoho obrazovaniya v Khar'kove (konets XVII v. – nach. 40-kh hh. XX v.)]. *Tradytsiyi ta novatsiyi u vyshchiiy arkhitekturno-khudozhniiy osviti*. Kharkiv: KhKHPI, pp. 67–69. (in Russian).
3. Buryak A. P., Gorozhankin V. K., Yarovoy A. V. (1994). Architectural university and industrial sphere. [Arkhitekturnyy vuz i proizvodstvennaya sfera]. M.: Voprosy metodologii. #1–2. pp. 69–82. (in Russian).
4. Yarovoy A. V. (1984). Higher education: historical evolution and development management. [Vyssheye obrazovaniye: istoricheskaya evolyutsiya i upravleniye razvitiyem]. *Filosofskie problemy sovremennogo yestestvoznaniya*. Kharkiv: Publishing House of KhSU. Issue 57, pp. 136–142. (in Russian).
5. Kachemtseva L. V. (2007). Formation of architectural and design business in the cities of Sloboda Ukraine (second half of the 18th - early 20th centuries) [Stanovleniye arkhitekturno-proyektного dela v gorodakh Slobodskoy Ukrainy (vtoraya polovina XVIII — nachalo XX vv.)]: dis. cand. arch. Kharkiv: HGTUSA. 219 p. (in Russian).
6. Buryak A. P. (1994). 20s: inclusion of the education system in the process of nationalization of architectural activity. Improving the efficiency of construction: [abs. report 49th Scientific and Technical. conf.] [20-ye gody: vklyucheniye sistemy obrazovaniya v protsess ogosudarstvleniya arkhitekturnoy deyatel'nosti. Povysheniye effektivnosti stroitel'stva: [tez. dokl. 49-y nauch.-tekhnich. konf.]. Kharkiv: HISI. S. 3. (in Russian).
7. Buryak O. P. (1998). Architectural school in 30-50 years. [Arkhitekturna shkola u 30-50-i roky.]. A.S.S. No. 2. Kiev. S. 31–33. (in Ukrainian).
8. Buriak A. P. (2000). Evolution of social meanings of Soviet education: Article 1: The period from 1945 to the end of the 1960s. [Évolyutsyya sotsyal'nykh smyslov sovetskoho obrazovaniya: Stat'ya 1: Peryod s 1945 h. do kontsa 1960-kh.]. *Tradytsiyi ta novatsiyi u vyshchiiy arkhitekturno-khudozhniiy osviti*. Kharkiv: KhDADM. № 6–1. Pp. 35–42. (in Russian).
9. Buriak A. P. (2001). The evolution of the social meanings of Soviet education: Article 2: The period since the late 1960s before the beginning of the 21st century. [Évolyutsyya sotsyal'nykh smyslov sovet'skoho obrazovaniya: Stat'ya 2: Peryod s kontsa 1960-kh hh. do nachala XXI v.]. *Tradytsiyi ta novatsiyi u vyshchiiy*

arkhitekturno-khudozhniy osviti. Kharkiv: KhDADM. No. 2. S. 141–152. (in Russian).

10. Buriak O. P. (2015). Processes and institutions of reproduction of architectural professionalism in domestic architecture of the 2nd half of 20th - beginning 21st century [Protsesy ta instytuty vidtvorennya arkhitekturnoho profesionalizmu u vitchyznyaniy arkhitekturi 2-yi pol. XX — poch. XXI st.]: dissertation ... d. arch. Kharkiv: KhNUBA. 387 p. (in Russian).

11. Buryak A.P., Khoroyan N.P. (1999–2000). Styles, schools and directions. [Styly, shkoly y napravlenyya]. *Tradytsiyi ta novatsiyi u vyshchiy arkhitekturno-khudozhniy osviti*. Kharkiv: KhKhPI. № 6–1. P. 148–153. (in Russian).

12. Khoroyan, N. P. (2015). Kharkiv architectural school in the period of formation and formation: the end of the 19th - the first third of the 20th century [Kharkivs'ka arkhitekturna shkola v period formuvannya i stanovlennya: kinets' XIX - persha tretyna XX st.]: dissertation ... cand. arch. Kharkiv: KhNUBA. 206 p. (in Ukrainian).

13. Akmen I. R. (2019). Architectural education of the public in the centers of Ukrainian culture of the 19th - early 20th centuries. [Arkhitekturna prosvita hromads'kosti v osередkakh ukrayins'koyi kul'tury XIX — poch. XX st.]: dissertation ... cand. arch. Kharkiv: KhNUBA. 385 p. (in Ukrainian).

14. Akmen I. R., Buryak A. P., Senko E. V. (2014). The role of pedagogical activity of Ya. V. Stolyarov in the formation of engineering and construction personnel in the 20s – 30s of 20th century [Rol' pedagogicheskoy deyatel'nosti Ya. V. Stolyarova v formirovanii inzhenerno-stroitel'nykh kadrov v 20-kh – 30-kh gg. XX v.]. *Naukoviy visnik budivnitstva*. No. 2 (76), pp. 46–51. (in Russian).

15. Pundik Ya. L. (1999). Elements of the poetics of the artistic image in primary architectural education [Elementy poetiki khudozhestvennogo obraza v nachal'nom arkhitekturnom obrazovanii]: dis. cand. arch. Kharkiv: HGTUSA. 206 p. (in Russian).

16. Remizova E. I. (2014). Logical structures of the compositional language of architecture [Logicheskkiye struktury kompozitsionnogo yazyka arkhitektury]: dis. d. arch. Kharkiv: KhNUSA. 356 p. (in Russian).

17. Gorozhankin V. K. (2008). Architectural studies and dramatic approach: Message 3: Scenario modeling of the architectural environment. [Arkhytekturovedenye y dramaturhicheskyu podkhod: Soobshchenye 3: Stsenarnoe modelyrovanye arkhytekturnoy sredy.]. *Tradytsiyi ta novatsiyi u vyshchiy arkhitekturno-khudozhniy osviti*. Kharkiv: KHKHPI. No. 1, 2, 3. S. 197–200. (in Russian).

Аннотация

Буряк Александр Петрович, доктор архитектуры, профессор, заведующий кафедры основ архитектуры Харьковский национальный университет строительства и архитектуры.

Хороян Наталья Петровна, кандидат архитектуры, доцент, заведующая кафедрой архитектуры Харьковская государственная академия дизайна и искусств.

Куценко Татьяна Дмитриевна, старший преподаватель кафедры основ архитектуры Харьковский национальный университет строительства и архитектуры.

**Исторические вехи становления и развития
Харьковской архитектурной школы**

В связи с 90-летием архитектурного факультета Харьковского национального университета строительства и архитектуры (ХНУСА) в статье прослежены основные вехи истории Харьковской архитектурной школы.

Возникновение и этапы эволюции архитектурного образования в Харькове показаны в исторической перспективе от 2-й пол. XVIII в. Упоминаются "Прибавочные классы" Харьковского колледжума, первая кафедра архитектуры Харьковского университета, Харьковский технологический институт и Харьковский художественный институт. Представлены выдающиеся деятели, которые способствовали становлению архитектурного образования в Харькове.

Отмечается, что основание в 1930 году Харьковского инженерно-строительного института (ХИСИ, сейчас ХНУСА) было связано с интеграцией высшего образования в отраслевую структуру "народного хозяйства". Прослеживаются связи архитектурной школы ХИСИ с творческой средой столичного Харькова, одной из ведущих лабораторий архитектурного модернизма. Высокие стандарты, установленные архитектурой столичного периода, реализовались в послевоенном восстановлении и развитии центра Харькова, а затем в массовом индустриальном домостроении.

В статье представлена общая характеристика развития и ведущих деятелей архитектурной школы во 2-й пол. XX в. Отмечается, что в начале третьего десятилетия XXI в. архитектурный факультет ХНУСА прочно занимает позиции среди трех ведущих архитектурных школ Украины, наряду с КНУСА и Львовской политехникой.

Ключевые слова: архитектурное образование; юбилей; Харьковская школа архитектуры; Харьковский инженерно-строительный институт; Харьковский национальный университет строительства и архитектуры.

Annotation

Buriak Oleksandr, Doctor of Architecture, Professor, Head of the Department of Fundamentals of Architecture, Kharkiv National University of Construction and Architecture.

Khoroyan Natalia, Candidate of Architecture, Head of the Department of Architecture, Kharkiv State Academy of Design and Arts.

Kutsenko Tetiana, Senior Lecturer, Department of Fundamentals of Architecture, Kharkiv National University of Construction and Architecture.

Historical milestones of the formation and development of the Kharkiv architectural school

In connection with the 90th anniversary of the Architectural Faculty of Kharkiv National University of Civil Engineering and Architecture (KhNUCEA), the article examines the main milestones of Kharkiv architectural school history.

The emergence and stages of the evolution of architectural education in Kharkiv are shown in historical perspective from the 2nd half of the XVIII century. The "Surplus Classes" of Kharkiv Collegium, the first cathedra of architecture at Kharkiv University, Kharkiv Institute of Technology and Kharkiv Art Institute are mentioned. The prominent figures who contributed to the formation of architectural education in Kharkov are presented.

It is noted that the founding of Kharkiv Civil Engineering Institute (KhCEI, now KhNUCEA) in 1930 was connected with the integration of higher education into the branch structure of the "people's economy". Connections of the KhCEI architectural school with the creative environment in the capital Kharkiv, one of the leading laboratories of architectural modernism, are traced. The high standards set by the architecture of the capital period were realized in the post-war restoration and development of Kharkiv centre, and then in the mass industrial housing development.

The article gives a general description of the development and the leading figures of the architectural school in the 2nd half of the XX cent. It is stated that at the beginning of the third decade of the XXI cent., the Architectural Faculty of KhNUCEA firmly holds positions among the top three architectural schools of Ukraine, along with KNUCEA in Kyiv and Lviv Polytechnic.

Keywords: architectural education; anniversary; Kharkiv School of Architecture; Kharkiv Civil Engineering Institute; Kharkiv National University of Civil Engineering and Architecture.